

משה שמיר והקיבוץ

רית מגמתית תלושה מכל תרבות למעשה, שתחנך דור לאותם ערכים חולניים עליהם חונך דור הסופרים הצעירים. כך נולדה ה"תרבות שהקיבוץ הוא אידיאלו, הצינבאט הוא ביטוי העליון, המקלחת וחור האוכל הם מקדשיו.

אך ספרות המבוססת על "יחרב ביתק", אינה יכולה להתקיים זמן רב אם היא רוצה להישאר ספרות. וכך היינו עדים לתהליך פלאי של ריאקציה רחמנא לצלן, של חזרה לתנ"ך למשנה ולאגדה. מובן שהריאקציה הזאת לא היתה חסרה את הדיאלקטיקה ה"בלתי משכנעת שלה שהצדיקה את השיבה למקורות בהכנסת יין הקידמה לחבנת הגור שנה.

לגבי אלו שאינם ולא יהיו לעולם סופרים לא יעזרו שום אמצעים, הם פשוט ישכחו לאחר הסתמות הקרנות המפלגתיות המקיימות אותם. אך מעגין לציין קיומה של תופעה אחרת. השיבה אל המקורות הביאה ליצירות ספרותיות שהטנדרנציה שלהן מנוגדת לזו שהסופר ביקש ליצרה. ב"מלך בשר ודם" לדוגמה, יוצא הצופה במחזה בהרגשת אהדה כמוסה או גלויה אל ינאי, מגיע אף לידי הערצתו. ומדוע? — כי האמת האמנותית היא גם האמת ההגיונית של החיים, ואם הסופר אינו רוצה להתכחש לעצמו ולדמויותיו ולשים בפיהם דברי רים שאינם דבקים בהם, הופך הוא ממך כחן דרכם של הדמויות למונחה על ידן, וזאת בכוח הפנימית שביצירה. השאלה ש"נשאלה בכל זאת היא: האם הדברים על הקבוץ הם שרידים למחלה ישנה או סימנים למחלה חדשה.

באותו ערב הקריא שמיר את סיפורו "שלג על גיבל קטרינה", המתאר בפיוטיות נער ערבי במנזר הסובל מן השלג שירד על ההר בשעות הלילה והשמח עם הפציע קרני השמש הראשונות. בנתחו ספור זה אמר שמיר: "זה כל מה שיש לי לומר על מבצע סיני"

כששאל אחד הצופים מדוע לא שמשה מלחמת המחתרת מקור השראה לסופרים הצעירים, פרץ אדם מן הקהל בקריאה ביניים: "אם ינסו לכתוב על המחתרת יהא זה זיוף, הסופרים הצעירים לא היו במחתרת מעולם לכן לא יוכלו לכתוב עליה". בעקיפין אישר שמיר עצמו תשובה זו באמרו: "איני עומד עדיין הסוף הדרך, לכן אין להתנצל על דברים שעוד אעשה אולי, אך לדעתי כל אחד כותב מה שהוא צריך ויכול".

"הקיבוץ, שימש בעבר ומשמש בהווה מקור לא אכזב של השראה, מקור המעשיר את ספרותנו החדשה אף שמקור זה מעורר רצון למאבק ולשחרור" — הציטטה הזאת אינה לקוחה מספר היסטוריה, היא לא נאמרה ב"1939, אף לא לפני עשר שנים. השמיעה סופר עברי בשנת 1959, וליתר דיוק: הדברים נאמרו על ידי משה שמיר לפני שפועות מספר, בערב שהוקדש ליצירתו החדשה "מי ערום אתה".

אף על פי שהדברים נאמרו באקראי, ממש פליטת פה לא מוכנה מראש, דומה שהדברים מהווים סימפטום למחלה עמוקה מאד. הדיאגנוזה הספרותית שנוכל לתת לאותה מחלה, תקרא במילה אחת בלבד: ריקנות.

כל מחלה היא מסוכנת במעט או בהרבה, תחילה מופיעים הסימפטומים שלה, אט אט נוסקת היא לקראת שיאה בה נלחם הגוף על חייו ובעבור שעת המשבר באה תקופת ההתלמה, בה שב החולה לאיתנו. אך אם זמן קצר לאחר העלמה של המחלה שבים ומופיעים הסימפטומים שלה הרי זו תופעה מנבאת רעות, שכן מוכיחה היא, כי גורמי המחלה לא הושמדו והם מוסיפים לקנן בגוף, יחזרו ויופיעו שוב ושוב... ודבר האמור לגבי מחלת גוף יפה הוא גם לגבי מחלת נפש שאיבחונה וריפוייה קשים פי כמה.

תנועת התחיה העברית לקחה במחלת נפש קשה שהקיבוץ, או יותר נכון יהא לומר פולחן הקיבוץ, שימש אחד משלביה החמורים. השיבה אל הארץ, אל השפה ואל תרבות העבר קיבלה גחן אדום. מחלת הנפש עשתה שמות בעם שלם, הוליכה שולל דור של בני נוער שתהליך התפכחותם לא נסתיים עדיין והוא כרוך במשברים לא מעטים.

תהא זו שטות לקבוע שמחלת הנפש הסר-ציאליסטית בה נוגפה התנועה הציונית, הועברתה אלינו מחולה אחר. הרעיונות נשאבו אמנם מתורות נפל זרות ליהדות ולרוחה, אך הדבקות בהן היתה בטוי חדש לנחיתות היהודית, ילידת הגיטו. בעוד שעמים אחרים חרתו על דגלם בגלוי את השאיפה לשחרור לאומי, דבקה בתנועה הציונית השעטנוזית המטביעה למעשה את חתמה עד היום. כך הוקמה בארץ מציאות מעמדית בטרם קמה מציאות לאומית, כך נרמסה ברגל גסה תרבות עתיקת יומין מבלי שימצא לה תחליף.

המציאות החברתית נתנה כמובן את בטויה בעולם הרות. הסופרים הצעירים — שבי חלקם לא היו לא סופרים ולא צעירים — נטלו על עצמם משימה להקים ספרות עב